İnsan Aşktan, Acıdan: Ateşten

Vefa Taşdelen

Ateş, insanın dünyasına ne zaman girmiş, nasıl girmiş, insan ateşle nasıl ve ne zaman tanışmıştır? Bunu bilmek tabii ki mümkün değil. Ancak bir şey var ki, işte onu bilmek kolay: İnsan ateşle aydınlanmış, ateşle ısınmış, ateşle korunmuş, ateşle güvende olmuştur. Bu şekilde ateş, insan varoluşunda temel bir konum kazanmıştır. Ateşle ilk defa karşılaşan insanın halini hayal etmek mümkün değil. Öncelikle şaşırmıştır, hayran olmuştur, korkmuştur, onu nereye koyacağını ve nasıl koruyacağını düşünmüştür. Materyalist yaklaşım biçimleri, yıldırım düşmesi ve beraberinde oluşan yangınların, insanda inanma duygusunu oluşturduğunu söylerler. Bu yoruma göre insan kapıldığı korkudan ötürü ateşe, yıldırıma, volkana, dağa tapınmaya başlamıştır.

Kutsal kitaplarda "ateş motifi" de önemli bir yer tutar. Bunlardan bazı örnekler verebiliriz: İblis, kendi doğasının ateş olduğu gerekçesiyle özü toprak olan insan karşısında kibirlenmiş, Tanrı'nın insana secde etmesi yönündeki emrini yerine getirmemiştir. Kuran'daki bu anlatım, insanın yeryüzündeki varoluş öyküsüne de güçlü bir şekilde atıfta bulunur; zira o düşüş ve kötülük sorununu açıklayabilecek bir açılıma sahiptir. Bir başka haber, Hz. İbrahim'e ilişkindir. Nemrut, ondan kurtulmak için ateşte yakılarak öldürülmesini ister. Ateş İbrahim'e "selamet" olur. Böylece kötülük bir kez daha ateşle birlikte kutsal bir ifadeye kavuşur. Ateş, bir terbiye ve arınma unsurudur. "Cehennem", insanın diğer insanlara ve insanın bizzat kendisine yaptığı kötülüğü açıklayan bir motiftir. O, bir hatırlatma ve uyarıdır: Kardeşini sev, yeryüzünde iyiliğin dilini konuş, kendine kötülük etme! İnsanın doğal ve yabanıl dili, cehennemin harı karşısında, madenlerin eriyerek bir biçime kavuşması gibi dönüşerek iyiliğin dilini konuşmaya başlar. "Bir arınma kurnası olsa gerek cehennem" diyen şair, ateşin terbiye edici yönüne işaret eder. Zerdüştlük inancında da, "ateş", inancı tanımlayan öğelerden biridir. O, kötülüğü, karanlığı aydınlatarak bilincin yolunu aydınlık kılar.

Ateş insanın dostudur, yoldaşıdır, ısısıdır, aydınlığıdır, silahıdır, gücüdür. Ateş insanın ve maddenin içindeki enerjidir; insanı ömür boyu devindiren, ona haz ve acı veren enerji; insanı kovalayan, hareket ettiren şeydir. Hareket ve ateş filozofu, Herakleitos her şeyin hareket halinde olduğunu, varoluş ırmağının sürekli akış halinde bulunduğunu söylerken başka bir şey daha söyler; o da ateştir. Ona göre ateş varlığın arkesidir. Hareket de, bir enerji olan ateşin devindirici gücüyle ortaya çıkar. Her şey akar, her şey değişir, bu akışı ve devingenliği sürükleyen temel unsur, ateştir. Ateş temel maddedir, enerjidir. Varlıktaki bu ağır devinimi temin eden güç, ateştir. Ama biz onu en iyi şekilde baharın gelişiyle birlikte doğanın uyanışında gözlemleriz. Toprağın uyanışı toprağa, havaya ve suya düşen cemrelerle, sıcaklıkla mümkündür. Toprağın içine düşen ateş, ağaçların damarlarına doğru yürür bir müjde gibi, bir düş görür gibi çiçeklenir dallar. Sıcaklık, yalnız insan kalbine hayat vermez, toprağa yeşillenme, ağaca çiçeklenme gücünü de verir. Kuşlara baharın dilini hatırlatır,

böceklere uyanışı haber verir. Nevroz ateşi, bu uyanışın, bu canlanışın, tabiattaki bu patlamanın insan ruhundaki yansıması olarak mitolojik anlatı ve geleneklerde yerini alır.

Yeryüzünde bir hareketin, bir kültürün, bir yaşamın olabilmesi için, havanın, toprağın ve suyun belirli bir dengede olması gerekir. İnsan, hep kendi varlığı ile uyumlu olan sıcaklığı aramıştır. Toprağın içindeki tohum, belirli bir sıcaklıkta patlar, topraktan dışarı çıkar, güneşe merhaba der. Çöl ve kutup, sıcaklığın iki yüzüdür. Çölde kültür oluşmaz. İbn Haldun, şehrin (*medine*) insan varoluşuna uygun bölgelerde, su kenarlarında, verimli topraklarda ortaya çıktığına işaret eder. Çöl hayatı işe "bedevi" hayatıdır. Kültür çöl hayatında değil şehir hayatında ortaya çıkar. Aynı şekilde soğuk ortamlar da kültür ortamı olmak için uygun mekanlar değildir. Kültür ortamı, hem asli hem de metaforik anlamda içinde sıcaklık olan bir ortamdır; insanın insana empati duyduğu, insanın insanı yakmadığı, yok etmediği bir ortamdır. Bu nedenle insanın doğasındaki ateşin dengesi, diğer insanlara karşı sempati ve empati şeklinde ifade bulurken, dengesizlik yok edici bir güç, nefret ve düşmanlık olarak ifade bulur. Büyük yıkımlara neden olan savaşlar, çatışmalar, insanın kendine yaptığı bir zulüm olarak, söz konusu dengesizliğin bir ürünü olarak görülebilir. Zira denge, "sağduyu", sevgi, şefkat, merhamet, yani insanın gönül iklimidir.

Ateşin başka özelliklerinden de söz edilebilir. Elementleri saflaştırmada ya da onlar arasında yeni bileşkeler oluşturmada, ateşin eritici, çözücü gücüne ihtiyaç duyulur. Uygarlığın evrimi, biraz da elementler arasındaki farklı karışımlardan, yeni bileşimler oluşturmadan ortaya çıkmıştır. "Demir Çağı", "Bakır Çağı", "Tunç Çağı" gibi madeni zaman tasnifleri, örtük bir şekilde ateşin insan dünyasında geçirdiği işlevsel evrime de işaret eder. Teknoloji dediğimiz büyük güç, biraz da metallerin kendi aralarındaki farklı bileşimlerinden oluşur. İnsan kili, çamuru pişirirken de ateşten yararlanmıştır. Ateş, çanak çömlek gibi, bardak, testi, küp gibi gereçlerin yanı sıra seramik, mozaik gibi sanat eserlerinin ortaya çıkmasında da, tuğlanın pişirilip binalara konulmasında da işlev görmüştür. İnsan, salgın hastalıklarda da, ateşin dezenfekte edici gücünden yararlanmıştır. Dağlayarak tedavi etmek geleneksel tıbbın şifa verici özelliklerindendir. Çeşitli yaraların dağlanarak tedavisi, bugün bile modern tıbbın uygulamaları arasındadır. İnsanoğlu hayatını ateşle güzelleştirmiş, ateşle zenginleştirmiş, ateşle geliştirmiştir. Bu nedenle, ateş uygarlığın özündeki temel maddelerden biridir.

Ateş, kültürel bir aygıttır. Ama ateş, doğada da bulunan bir maddedir: Ateş küreler, volkanlar, püsküren lavlar; en önemlisi de dünyanın yaşam kaynağı, güneş… Bunlar bizi doğrudan, evrendeki ateş kaynakları ile karşılaştırır. Ama insan, ateşi kendi yaşamına elverişli olduğu ölçüde üretir; yakmayacak, kül etmeyecek, kurutmayacak ölçüde. Bununla da kalmaz, iyi ve kötü günlerini, sevinç ve hüzünlerini, diğer pek çok şey gibi ateşe de yansıtır, ateşle de ifade etmenin yollarını arar: ocağın yanması, bacanın tütmesi yuvadaki canlılığı, hayatiyeti; ocağın sönmesi, çöküşü, dağılıp gitmeyi ifade eder. Ocakta ateş varsa hayatı devindirecek güç de vardır, hayata doğru atılacak cesaret de vardır. Ateşin yanması yaşama güç ve coşkusunun da sürmesidir; heyecanın ve umudun da sürmesidir. Yüreğine ateş düşmek, yine i,nsanın yeryüzündeki acılı varoluş hallerinden birine göndermede bulunur.

İnsan kimi zaman ateşten gömlekler giyer üstüne, kimi zaman ateş denizinde yüzer. Aşk ateştir, söz ateştir, acı ateştir, ölüm ateştir, gurbet ateştir, hasret ateştir, yoksulluk ateştir, zenginlik ateştir, çirkinlik ateştir, güzellik ateştir. İlle de güzellik ateştir. Zira ancak güzel olan yakabilir iyice, acıyı ve sevinci o çoğaltabilir. Aşk, çok sevgi, çok ateştir. Ateş aşktır, enerjidir, acıdır, cesarettir, felakettir, yanmak, yanıp da kül olmaktır. Ama olgunlaşmaktır, pişmektir de, Yunus'un meşhur deyimi ile hamlıktan kurtulmaktır da. Acıları, çilelerin süzgecinden geçip arınmaktır, saflaşmaktır, berraklaşmaktır. İyi insan olmaktır. Sevgiye ve hoşgörüye ermektir. İnsana empati duyma, onunla hemhal olma, onu anlayabilme aşamasına gelmektir. "Yanmayan anlamaz" demek, acı çekmeyen anlamaz demektir. Yanmayan hissetmez demek, empati gücünün bedelinin zorlu bir tecrübe, yaşanarak elde edilen bir

tecrübe olduğuna işaret etmektedir. Buna göre, gerçek ateş insanın yüreğindedir, gerçek güç insanın içindedir. İnsan, kendi ateşiyle kendini yakmakta, çevresini yakmaktadır.

"Oda yanmak"ın geleneksel edebiyatımızda, kibirden, kinden, hasetten temizlenmeye, arınmaya, paklanmaya işaret ettiği durumlar da vardır. Mevlâna'nın, Yunus'un, Fuzûli'nin de ısrarla üzerinde durdukları gibi, insan yanarak temizlenir, yanarak olgunlaşır, yanarak iyi insan olur. Kişi kendi içini öyle temizler ki, tıpkı içi kızgın şişlerle temizlenerek yakıcı sesler çıkaran bir enstrümana dönüşen kamışlar gibi, hakikatin ifade bulduğu bir araç haline gelir. Hakikat, ancak böyle bir temizlenmenin sonucu olarak gönül aynasında tecelli eder. Bu bir bakıma Francis Bacon'ın *Novum Organum*'da dile getirdiği zihnin arındırılması, temizlenmesi, bu şekilde hakikate hazır hale getirilmesi kuramını anımsatır. Bir farkla: Bacon, geleneksel felsefenin, adetlerin, alışkanlıkların, inanışların etkisinden uzaklaşarak deneysel bilgiye yönelirken, gönlün temizlenmesi durumunda kişi kendi bilgisini yine kendi varlığından elde etmenin yolunu arar. Yanarak arınmak, kişinin kendi içindeki ben-bilgisine ulaşma yolunda kişisel bir yolculuk, içsel bir deneyim ve hazırlanmadır. Bu süreçle kişi, gönlünü metafizik esinlere duyarlı hale getirmiş olur.